

ІВАН ТУРГЕНЄВ ТА КСЕНОФОНТ КЛИМКОВИЧ ЯК ПЕРЕКЛАДАЧІ КЛАСИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД

Ольга БІЛОУС (Кіровоград, Україна)

Перекладач має визначити характер оригіналу, згодом створити "для себе" уявну модель, враховуючи її можливий вплив на читача. Цьому сприяє поетичне почуття, що, на думку багатьох вчених, збуджує в читача саме той настрій, який повідомляється в оригіналі.

Ключові слова: переклад, рецензія, поетичне почуття, художня інтерпретація тексту

A translator has to be able and define the source work character, and then create an imaginary model "for him-/herself" considering its probable influence on a reader. The process could be facilitated by the poetic feeling that can induce the same emotional response with the readers which is true to the original text as many scholars believe.

Keywords: translation, reception, poetic feeling, artistic interpretation of the text.

Іван Тургенєв відіграв значну роль у справі популяризації творчості Марка Вовчка, надавши своє авторство перекладам "Народних оповідань". Ці російськомовні інтерпретації спричинили активне входження української тематики у свідомість чужомовного реципієнта.

Існує достатньо підстав розглядати перекладацький досвід І.Тургенєва */предмет/* як своєрідну вихідну "модель" тих умов, за яких у 70 – 90-х рр. XIX ст. розгорталася визнання представників українського письменства, зокрема, Т.Шевченка, Марка Вовчка, Ю.Федьковича, М.Драгоманова, І.Франка поза межами України */актуальність/* [2: 13-30].

Так, наприклад, у листі до М.Драгоманова від 21/9 березня 1876 року І.Тургенєв писав: "Я одержав в один день і Ваш лист, і оповідання п.Федьковича. Щиро дякую Вам за такий відрадний знак уваги. Не докладаючи надмірних зусиль, я встиг прочитати Вашу передмову й можу сказати, що цілком поділяю напрямок Ваших думок... Як тільки я прочитаю оповідання п.Федьковича, то дозволю собі висловити Вам цілком відверту думку. Заздалегідь відчуваю, що в цих творах нуртує джерело живої води" [1: 110].

Такого висновку І.Тургенєв дійшов не тільки завдяки М.Драгоманову. Адже автор "Записок мисливця" був добре знайомий із творчістю Ю.Федьковича ще з початку 60-х рр. XIX ст. Про це свідчить лист Г.М.Цехановецького з Гейдельберга від 1 листопада 1862 року, адресований Ф.Заревичу, редакторові львівського журналу "Вечорниці": "...Знаєте, я в захопленні від Федьковича, це – великий поет. Я читав дещо з його творів Іванові Тургенєву – і він мав радість; я передав йому прочитати Марка Вовчка, – *note bene*, вони що-небудь напишуть про Федьковича чи з нього перекладуть" [6: 49].

У процесі перекладу особливу роль відіграє мистецтво "відчувати" природу оригіналу, його цілісну побудову */об'єкт/*. Воно служить перекладачеві вихідною точкою для орієнтації, аналізу матеріалу, сприяючи розкриттю ідеї, образу, картини. На це звернув увагу ще 1809 року В.Жуковський, обстоюючи у статті "Про байку і байки Крилова" таку деталь: перекладач повинен мати адекватну з автором оригіналу уяву [7: 87].

З художнього боку – це складна вимога. Адже перекладач має визначити характер оригіналу, згодом створити "для себе" уявну модель, враховуючи її можливий вплив на читача. Цьому сприяє поетичне почуття, що, за словами М.Добролюбова, збуджує в читача саме той настрій, який повідомляється в оригіналі. У рецензії на видання творів Г.Гайне в перекладах М.Михайлова знаходимо висновок про природу інтерпретації: "Відчувати, а не тільки розуміти думку Гайне... Перекладаючи, необхідно проіннятися враженням від поезії Гайне" [7: 403].

Переклад слід розглядати як визначальний чинник взаємодії національних літератур. Цій проблемі властиве розмаїття і водночас складність завдань щодо переємності художнього досвіду. Конкретні факти засвідчують: перекладацька діяльність І.Тургенєва була плідною й багатогранною. Будучи особисто знайомим з М.Драгомановим, він сприяв популяризації української літератури не тільки в Росії, але й у Франції, Німеччині та Чехії. За його активного сприяння 1876 року вийшло перше повне видання творів Т.Шевченка в Празі [9].

Ім'я Марка Вовчка з часу появи її творів у російськомовній інтерпретації І.Тургенєва постійно пов'язувалося з постаттю перекладача. Так, австрійський дослідник Карл-Еміль Француз відзначає значимість ролі І.Тургенєва, висловлюючи при цьому жаль, що Марко

Вовчок, як і Тарас Шевченко “майже невідомі в Німеччині...” Критик вбачає вагомий аргумент у потребі перекладати творчість Марка Вовчка хоча б тому, що посередником популяризації “Народних оповідань” в Росії та Франції став “не хто інший, як Іван Тургенєв” [10: 317].

Карл-Еміль Француз прагнув виявити на тлі російської й української літератур специфіку такого літературного феномена, як Марко Вовчок. Тому не можна не відстежити закономірність, що виявляє причинний взаємозв’язок між названими перекладами української письменниці російською, польською, болгарською, сербською, хорватською, естонською, угорською, французькою та німецькою мовами. А звідси – з’ясування сутності можливої відповіді на запитання: чому жодний, за словами П. Колесника, “твір того часу не користувався такою популярністю, як “Народні оповідання” Марка Вовчка” [3: 812].

Велика заслуга популярності творів Марка Вовчка належить також українському перекладачеві **Ксенофонту Климковичу** (1835 – 1881). Адже ще на початку 60-х рр. XIX-го століття він зробив спробу своїми перекладацькими здобутками ознайомити читацький загал німецькомовного ареалу з творами української письменниці */предмет/*.

Як відомо, в середині 80-х рр. XIX-го століття переклади, листи й інші матеріали зі спадщини К.Климковича потрапили до І.Франка. Про це свідчить лист поета до М. Драгоманова від 15 січня 1888 року. З нього випливає висновок, що Іван Франко мав ідею опублікувати том найбільш “цікавих листів” Навроцького, Ф.Заревича, К.Климковича для того, щоб представити цілу низку діячів української культури в художньому й міжлітературному процесі 60 – 70-х рр. XIX-го століття.

Що стосується рукописів К.Климковича, то І.Франко особливу увагу звернув на його переклади Тараса Шевченка й Марка Вовчка, художні досягнення яких значною мірою набули вирішального впливу на розвиток жанрової диференціації української літератури за нових суспільно-політичних умов (І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, М.Коцюбинський, В.Стефаник, Леся Українка, І.Франко).

Цілком ймовірно, К.Климкович реалізував свій намір дати німецькому читачеві цілісне уявлення про новітні напрямки української літератури вже на початку 60-х рр. Його починання давали цінний матеріал для постановки концептуально новаторських питань для характеристики взаємодії й взаємозбагачення культур споріднених і неспоріднених народів. Ця теза була актуальною ще й тому, що українська мова, зазнаючи постійних утисків у царській Росії, відчувала природну необхідність у захисті та поширенні її мистецьких досягнень. Про це йдеться у фундаментальній праці Івана Франка “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року”: “Між його (К.Климковича – О.Б.) посмертними паперами знайшлися спроби німецьких перекладів деяких творів Шевченка й Марка Вовчка. Вони... цікаві тим, що показують уже між тодішніми українофілами змагання бути посередниками між російською Україною і Західною Європою” [8: 318].

У журналі “Вечорниці”, який редагував в 1862 – 1863 рр. К.Климкович, побачили світ два оповідання Марка Вовчка. Це були перші публікації її творів на землях Західної України. Їм передувало листування з Марком Вовчком. Особливу цінність має лист від 25 травня (6 червня) 1862 року, адресований авторові “Народних оповідань”. У листі однозначно висловлюється повага К.Климковича до реалістичної творчості письменниці, яка заслужила “любов і пошану” далеко за межами своєї Батьківщини і насамперед у світі слов’янських народів. “Ваша слава ступила вже далеко і широко в слов’янському світі” [5: 246]. Процес рецепції творчості Марка Вовчка в слов’янських країнах відбувався з неоднаковою інтенсивністю. Так, наприклад, чеський письменник Ян Неруда, відзначаючи пафос “чудових оповідань” Марка Вовчка, називає письменницю у вересні 1863 року “українською Боженою Немцовой” [4: 137].

Переклади К.Климковича зазнали негативних критичних оцінок з боку Івана Франка, теоретика та майстра художньої інтерпретації тексту. Проте, як показує аналіз, перекладацькі проби К.Климковича німецькою мовою, хоч і не містять адекватного прочитання поезії Тараса Шевченка та оповідань Марка Вовчка, але все ж заслуговують на увагу. Вони характеризують різні рівні перекладацького мистецтва. З погляду на переємність досвіду І.Франко зробив новий власний переклад добірки творів Т.Шевченка.

Розглядаючи домінуючі ознаки взаємодії літератур як систему ланок, можна з упевненістю стверджувати, що Івану Франку належить визначальна роль у дослідженні складових цієї системи – міжлітературних зв'язків, рецепції та перекладу.

Отже, зроблена спроба сформулювати концепцію взаємодії літератур, опираючись на характеристику таких параметрів, як вертикальна (періодизація) та горизонтальна (систематизація) величини з проєкцією на конкретний зміст та його осмислення на рівні результату міжнародної взаємодії культур.

Специфіка взаємодії літератур полягає в конкретних завданнях, з'ясування яких дозволяє відрізнити одиначне й загальне, новаторське й традиційне, а також те концептуально унікальне, що властиве письменству українського народу. До цих завдань належить визначення взаємозалежності тих компонентів загального історико-культурного контексту, які спричиняють перспективу бачення основних рис сприйняття української літератури в координатах діаспори в органічному зв'язку з функціонуванням екстериторіальних центрів, що і складає перспективу дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Драгоманов М. Листи до Івана Франка і інших. 1881-1886. Видав Іван Франко. – Львів, 1906. – 146 с.
2. Зимоля М., Білоус О. Опанування літературного досвіду: Переємність традиції сприйняття творчості Тараса Шевченка. – Дрогобич: КОЛО, 2003. – 280 с.
3. Колесник П. Марко Вовчок // Літературна енциклопедія. – М., 1938. – Т.6. – С. 812–814.
4. Лобач-Жученко Б.Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка. – К., 1969. – 448 с.
5. Марко Вовчок у критиці. – К., 1966. – 276 с.
6. Писання Осипа Юрія Федьковича. – Львів. – 1910. – Т.4. – 234 с.
7. Русские писатели о переводе. – М., 1960. – 567 с.
8. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // І.Франко. Зібрання творів у 50 томах. – К., 1984. – Т. 41. – С. 194–470.
9. Шевченко Т.Г. Кобзар з додатком споминок про Шевченка писателів Тургенева і Полонського. – Прага, 1876. – 414 с.
10. Franzos K.E. Vom Don zur Donau, Bd. 1, 3. Aufl. – Stuttgart und Berlin, 1912. – 412 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: українсько-німецькі міжлітературні зв'язки, теорія і практика перекладу германських мов.